

A nacionalizmus, amely a polgári társadalom kialakulásának, egyáltalán létének szükségszerű velejárója, a magyar történelemben is a polgárosodó, a polgárosodást képviselő osztályok ideológiájaként lép fel. Történelmének első szakaszán tehát, amikor keverednek benne a feudalizmus megszüntetését és a Habsburg-függőség felszámolását célzó haladó, valamint a hazai másajkú népek alávetését a polgári keretek közt is állandósítani igyekvő reakciós tendenciák, a magyar nacionalizmus — bizonyos kivételektől eltekintve — az ország különböző népeinek lényegében még csupán vezető-osztályait: a birtokos nemességet, a polgárságot és a polgári értelmiséget hatja át. Pár évtized múltán viszont az tapasztalható, hogy az immár egyértelműen a társadalmi haladás egyik legfőbb ideológiai akadályává lett nacionalizmus mélyen behatol a magyar és nem magyar népek dolgozó tömegeibe is. Ahhoz, hogy a történettudomány a múlt eme káros öröksége ellen hathatósan vehesse fel a küzdelmet, elsődrendű feladat annak a folyamatnak a feltárása, amely a nép egyes rétegeinek nacionalista fertőzöttségét eredményezte. A sokoldalú és bonyolult feladat megoldása a különböző korszakok kutatóinak összeműködését igényli és természetes, hogy e munkának nem lebecsülendő része a reformkorral és az 1848-as szabadságharcral foglalkozó történésekre hárul.

Kétségtelen, hogy a nacionalizmus befolyása a polgárosodás előrehaladásával, újabb és újabb rétegek polgárivá alakulásával párhuzamosan, automatikusan is mind szélesebb körre terjedt ki. Ez azonban *önmagában* semmiképp sem adja magyarázatát annak a ténynek, hogy népünk gondolkodásában ismételtelen felbukkannak a nacionalizmusnyomai. Közismert, hogy a nacionalista propagandát a kapitalizmus egész időszakán átszámtalan eszköz — sajtó, egyesület, iskola, rádió stb. — céltudatosan közvetítette az alsóbb rétegekhez. Az is tudott dolog, hogy a nacionalizmus terjesztésének részben formája, részben eredménye a nép történeti tudatának hamis irányba való befolyásolása volt. Ebből következik, hogy leküzdése is csak a múlt igaz, torzításoktól mentes megvilágítása útján érhető el. És e munka még több eredményt ígér, ha egyúttal annak bemutatásával jár együtt, hogy a polgári társadalom egymást váltó ideológusai, saját nacionalizmusuktól elvakítva, miképp hallgattak el vagy magyaráztak félre olyan tényeket, amelyek esetleg kételyeket támasztottak volna propagandájuk hihetősége iránt. E szempontból rendkívül tanulságos a magyarok és a nemmagyar népek 1848-ban bekövetkezett fegyveres összecsapásának, illetőleg ezen összecsapás későbbi magyarázatának vizsgálata. Tanulságos ez már csak azért is, mert a közvélemény nacionalizmusának egyik legfőbb táplálója éppen az 1848-ban lezajlott tragédiára való hivatkozás volt.

Történetírásunk az 1848—49-es nemzetiségi harcokat *teljes joggal* tartja úgy számon, mint *a haladást képviselő magyar nemzeti erők mérközését az ellenforradalom táborával szövetséges szerb, horvát, szlovák és román felkelésekkel*. Tisztázza azt is, hogy milyen osztályérdekek fordították egymással szembe az egyes nemzetek vezetőosztályait, illetőleg rétegeit. Ugyanakkor nem eléggé világította meg azt a kérdést, hogy milyen okok sodorták az ellenforradalom oldalára a nemzetiségek *néptömegeit*. Igaz, hogy e kérdés magyarázatánál a királyhűséget kihasználó reakciós propaganda, a tényleges nemzeti elnyomás, valamint a szerb, román vezetőrétegek ténykedése mellett szerepelni szokott az az osz-

tályellentét is, amely a szerb, román és szlovák paraszt, meg a magyar vagy legalábbis magát magyarnak valló földesúr között feszült, de az utóbbi nem egyszer csak mint a különféle tényezők egyike, megállapítászerűen vagy felsorolásképpen jelentkezik feldolgozásainkban. Pedig az egykorú források tanúsága szerint e problémának az eddigénél jóval nagyobb teret kell szentelni. E források arról vallanak, hogy 1848-ig a nemzeti-ségi ellentétek a különféle népek dolgozó tömegeinek csak elenyésző csoportjaira korlátozódtak és szinte átmenet nélkül torkollottak véres felkelésekbe. A rendelkezésünkre álló adatok szinte minden nemzetiségek-lakta területről vitathatatlanul igazolják, hogy a nép kezdetben majdnem mindenütt osztályigényei érvényesítéséért támadt fegyverrel a magyar államhatalomra és csak menetközben — részben a társadalom adott struktúrája, részben saját vezetői propagandája következtében — kezdett tudatában összeolvadni az „úr” és a „magyar” fogalma. A horvát parasztok nagy része Jellasics mögé sorakozik, mert az — persze körmönfont számításból —, a magyar kormány tiltakozása ellenére, több ponton is újabb tényleges kedvezményeket léptet életbe a paraszt-ság javára. A szerbek első véres megmozdulása Nagyikindán annak a következménye, hogy a magyarokból és németekből álló városi tanács, az alsó néprétegek követelését semmibe véve, nem hajlandó új kulcsot alkalmazni a közföldek kiosztásánál és ragaszkodik a vezetőrétegnek korlátlan kizsákmányolási lehetőséget biztosító régi osztási módhoz. A határőrvidéki katonaparasztok, akiknek köréből kiindul a délvidéki felkelés, a pozsonyi magyar országgyűléstől nem kapták meg magántulajdonul a házközösségi földeket, mindössze annyit határoztak felőlük, hogy kerületeiket Magyarországhoz csatolják, ami a megyei urak alá vetésük rémképét idézte fel bennük. Hurban és Stúr szlovák felkelőinek elsősprő többségét azok a nyitrai irtványosok, abauji, gömöri és sárosi majorsági zsellérek alkották, akiknek felzabadásáról a magyar kormány egyenlőre nem intézkedett. És végül Erdély népe — az egykori beszámolók és feljegyzések garmadája szerint — mindenekelőtt a majorsági jobbágyok felszabadításának, az erdők és havasok korlátlan használatának reményében, valamint a múltban és akkori jelenben elszenvedett földesúri és tisztviselői erőszakosságok visszatörlesztéséért kelt fegyverre. Még jobban alátámasztja ezt az a tény, hogy Erdély magyar parasztjai sok helyen a felkelőkkel tartanak. Már 48 tavaszán felröppennek a riasztó vészjelek, hogy a „magyar földészek”, akik közül számosan Balázsfalván is megjelentek, kezdének a románokkal „communistikus céllal” összeszövetkezni. A felkelésnek néha nagyarlakta helységek a központjai. A román táborok prefektjei és dekuriói közt magyarok találhatók. A később statárium elé állított lázadók nem kis része magyar stb. A felkelők a meghódoló parasztfalvakat nem bántják, de porráégetik az enyedi kollégiumot, amely szemükben a vidék egyik leggazdagabb földesúri hatóságát jelenti. Zalatna vidékének kivételével a bányák magyar és román munkásai nem emelnek egymásra fegyvert, a felkelő parasztok pedig román is megölnék, ha az urakkal tart stb. Mindezek vitathatatlanul igazolják, hogy a néptömegek hadrakelésének *alapvető* rugója az osztálynyomás volt, még akkor is, ha az osztálygyűlöletet menetközben rohamosan nemzeti gyűlöletbe torkollott és az ellenézés átterjedt az uralkodó osztálytal azonos nyelvet beszélő dolgozókra is. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy e felkelések jellegét az azokat vezető osztályok és rétegek határozták meg, adtak nekik nemzeti színezetet és egyben ellenforradalmi jelleget és terelték azokat a bécsi abszolutizmus oldalára.

De vajon mi szűrődött le ezen tényekből az országban élő, különféle nemzetiségű népmilliók későbbi generációinak történeti tudatába? A válasz, amelyet a népnek szánt feldolgozások vizsgálata ad, elsomorító. A magyarok csak a Zenta főterén sorbaállított levágott *magyar* fejekről, kettéfűrészelt erdélyi *magyarokról*, megbecstelenített *magyar* asszonyokról, kiúrtott *magyar* családokról, kardélrehányt *magyar* csecsemőkről és általában olyan szörnyűségekről beszélnek, amelyeket a szerbek, románok a magyarokon vittek véghez. A szerbek, románok hasonló célnál kiadványai viszont csak *kikötött szerbekről és románokról* akarnak tudni, utakat szegélyező akasztófákról, amelyekre a *magyarok* húzták a *szerb és román szabadságért* szót emelő hazafiakat, földig perzselt falvak százaírói, amelyekben *szerbeket és románokat* asszonyostól, gyerekestől égettek el az elnyomó *magyarok*. Vagyis az 1848-as tragédiákból azok a egyetlenkedések kerültek — gyakorta eltűlözva — az első helyre, sőt sok esetben *egyedül* részletezésre, amelyek a társadalom söpredékét is felszínre dobó, az alantas szenvedélyeket is felszító fegyveres összetűzésnek, sajnos, valóban velejárói voltak és amelyek egy sor esetben ártatlanok életét követelték áldozatul. A magyar nacionalizmus és a nemzeti-ségi nacionalizmusok képviselői azt egyképp elhallgatták, hogy a felnagyított szörnyűségek kölcsönösök voltak, hogy mindkét fél elkövette azokat és egyikük is, másikuk is csak az *ellenfél* kegyetlenségeit közvetítette — hatáskeltés céljából kiszíneze — saját népe tömegeihez. Ezen túlmenően a polgári korszakban mind a magyarok, mind a nemzetiségek történetírásából,

főként pedig a népek szánt történeti összefoglalásokból teljesen eltűnik az 1848-as nemzeti felkelések osztálytartalma. A magyar kiadványok nem beszélnek arról, hogy a lázadó nemzeti parasztok mindenekelett az őket kikötető, úri munkára kényszerítő, legelőiket és erdeiket korábban elrabló magyar földesurak, a végrehajtásokat fogatosító, a karhatalmat rájuk vivő magyar *tisztviselők* ellen keltek fegyverre, hanem azt hangoztatják, hogy a felzendült nemzetségek a magyarok — tehát minden magyar — kiirtását tűzték ki célul. A nemzetségek népszerűsítő munkái ugyancsak mellőzik annak megmutatását, hogy saját tömegeik nagyrészt osztályköveteléseiért szálltak síkra, mikor harcba indultak a kizsákmányoló, egyes rétegeiben azonban az adott időpontban mégis a haladást képviselő magyar nemesség ellen. Az osztályelnomás helyett a nemzetségek is kizárólag *nemzeti* elnyomást emlegetnek, amely progagandájuk szerint egyszerűen osztálykülönbség nélkül nehezedett minden szembre, románra vagy szlovákra, másrészt pedig — megint csak osztálykülönbség nélkül — a magyarok-tól eredt. Többek közt a múlt ilyen tendenciózus, egyoldalú ábrázolása eredményezte, hogy az osztályalapjuktól elszakított nemzeti ellentétek az egymás szomszédságában élő népek millióiban már-már szinte megfoghatatlan eredetű, de önálló életű nemzeti gyűlölséggé kezdtek átalakulni. A történelmi tudat alakulásának ilyenfajta befolyásolása kettős célt szolgált: egyrészt a figyelem elterelését a mindenkor osztályellentétekről, másrészt a nacionalizmus állandósítását az egymás mellett élő népek között. E hamisítás következménye, hogy a magyar dolgozók egyes rétegeiben nem a nemzetségek azon vezetőrétegei iránt támadt ellenszenv, amelyek az osztályellentéteket kihasználva, saját népeiket az ellenforradalom táborába agitálták, és nem azt a magyar földbirtokos osztályt tanulta megvetni, amely a kizsákmányolás évszázados jogából ezen, a magyarországi és egyúttal emberi haladás jövőjére kritikus időben sem akart engedni és ezzel a reakció oldalára lökte az alsó osztályok jelentős részét, hanem általánosságban a szerb, a román, a szlovák stb. iránt ébredt nemzeti elfogultság vagy antipátia. A nemzeti tömegek pedig — saját nacionalisták munkódésének eredményeképp — nemcsak a magyar, román és szerb dolgozót egyaránt elnyomó magyar földesurat, államközeget vagy kapitalistát gyűlölték meg, hanem általában a magyart, amely ellen már 1848-ban is fegyverrel kellett védekezniök.

Érdekes megfigyelni azt a folyamatot, hogyan tűnik el a polgári korszak 1848-at feldolgozó, egymást követő népszerű kiadványaiban a magyar és nemzeti polgári erők ellentéte, a magyar földesurak és nemzeti parasztok osztályharcra, és hogyan szűkülnek az 1848-as nemzeti küzdelmek kizárólag a magyarok és a nemzetségek, a magyar nép, valamint a szerb, román, szlovák nép szembenállására. A legjobb, a fokozatosságot is tükröző példát erre az erdélyi felkelést vizsgáló munkák szolgáltatják. Az erdélyi események osztálygyökereinek elkendőzése már a 48-as események alatt megkezdődött mindkét fél részéről. A román nacionalisták saját népük előtt lépten-nyomon hivatkoztak ugyan a földesúri elnyomásra, sőt parasztjaikat egyenesen azok teljes megszüntetésének jelszavával mozgósították, ugyanakkor elhitetni igyekeztek a néppel, hogy azért nyomják el őket a magyarok, mert ők románok. A magyar nacionalizmus képviselői viszont próbálták lebecsülni a felkelésben az osztályellentétek szerepét, nehogy azok köztudomásra jutva a magyar parasztok körében is hasonló mozgalmat támasszanak. Az önkényuralom éveiben jelentkezett ugyan az erdélyi felkelésnek egy tárgyilagosabb felfogása, amely az eseményekben egyúttal parasztfelkelést, mégpedig román és magyar parasztok együttes megmozdulását is látta. A kiegyezés körüli esztendőben viszont először az erdélyi magyar parasztság magatartása került hamis megvilágításba. Azt a tényt, hogy egyes magyar falvak erőszak és fenyegetések hatására csatlakoztak a román táborokhoz, általánosították és az osztályellentéteket mint a lázadás egyik okát, csak a román parasztok viszonylatában ismerték el. Ez a felfogás alkalmat adott arra is, hogy a román nép osztályharcos fellépését a magyartól idegen nemzetiességében jelöljék meg. A következő fokon a feldolgozók — egyes kivételektől eltekintve — már a román parasztlázadásától is megtagadtak minden osztályharcos jelleget, hadra kelését azonban még a román polgári értelmiség, az egyház és a kamarilla aknamunkájának tulajdonították. Végül azután megjelentek olyan munkák is, amelyek az 1848-as magyar-román harcot kizárólag a két nép eltérő fajiségével magyarázták. Vagyis: a nemzeti ellentéteknek osztályalapjuktól való elszakítása a legsovinisztább felfogáshoz vezetett el.

A nacionalizmus problémaköréhez tartozó, már 1848-ban felmerült vagy odavisszanyúló számtalan kérdés közül az előbbieken csupán egyetleneket ragadtam ki. Úgy gondolom azonban, hogy nem a leglényegtelenebbet. Ha a nemzeti ellentéteknek azok osztálytartalmától történt mesterséges elválasztása egyik, és nem is leghatástalánosabb módja volt az alsóbb néposztályok nacionalista befolyásolásának — amint ezt az 1848-as nemzeti küzdelmek okainak eltorzítása is igazolja —, akkor az osztályössze-

függések kielemezése és megmutatása viszont nagyban segíthet a nacionalizmusnak a nép körében még élő maradványait leküzdeni. Minden bizonnyal csökkenni fog az egyszerű emberek némelyikében még esetleg meglévő nemzeti elfogultság, ha 1848 román, szerb és szlovák felkelőjében nem egyszerűen a magyar ellen támadó nemzetiségit, hanem a földesúrral, az uralkodó osztállyal *osztályalapon* szembekerülő parasztot is látja.